

Nyrestaureringen av Rysjön

Ragnar Edberg & Jan Sondell

Nyrestaureringen av Rysjön har som tidigare aviserats genomförts under sommaren och hösten 1997. Här beskrivs vilka praktiska åtgärder som vidtagits och hur arbetet gått till. Vidare diskuteras rudans nyckelroll och vissa framtidsaspekter för det aktuella delområdet i Kvismaren.

Bakgrund

Som tidigare beskrivits har fågelrikedomen i Rysjön successivt minskat under 1990-talet (Bensch m fl 1997). Huvudorsaken anses vara att det med åren allt tätare beståndet av ruda i sjön konkurrerar framgångsrikt med våtmarksfågeln om näringstillgången. Hösten 1996 beslöts därför att området skulle nyrestaureras och en åtgärdsplan upprättades.

Medel till arbetena har erhållits från Världsnaturfonden WWF och Stiftelsen Fritidsområden i Örebro län. Jan Sondell har varit projektledare och Ragnar Edberg ansvarig för arbetenas praktiska genomförande.

Torrläggningen

Genom inpumpning från kanalen våren 1997 erhöles som vanligt ett vårvattenstånd i Rysjön på 0,7–0,8 m djup (ca 22,6–22,7 m ö h). Att sedan åstadkomma minsta möjliga påverkan för fågellivet var en viktig målsättning vid restaureringsarbetenas genomförande. En total torrläggning av sjön ansågs därför vara lämplig att nå tidigast 1 juli. Den 4 juni genomfördes den första försiktiga öppningen av dammluckan mellan Rysjön och Kvismare kanal. Vattenståndet var då ca 22,0 m i kanalen och 22,7 m i Rysjön. Vattnet avsänktes därför successivt i juni så att sjöbottnarna började blottas. Den 30 juni lyftes sista plankan i dammbordet och

vattenståndet i kanalen och Rysjön nådde jämvikt. Detta innebar att en stor del sjöns botten var blottlagd.

Antalet häckande änder och svanar var under våren lågt, ett par knölsvankullar, en kull knipor och en kull gräsänder hade iakttagits och dessa måste nu utvandra till andra delområden i Kvismaren. Även om juni inleddes med en frostig morgon, förändrades temperaturen snabbt till mycket sommarvarmt väder med +27 °C den 12 juni. Månadens regnmängd, ca 75 mm, förmådde inte störa avtappningen. En i värmen kraftig avdunstning gynnade torrläggningen.

Dikesrensningen

Pumpning i utloppet startade i början av juli. På så sätt minskades vattendjupet i det gamla stickdikessystemet från 1981. Under högsommaren (9 juli–4 augusti) rensades dikena med grävmaskin för att åstadkomma en så fullständig torrläggning som möjligt. Oden Maskin AB i Odensbacken utförde dikesrensningen och 9 juli fanns grävmaskinisten Sigvard Anselmius från Resta på plats med en effektiv maskin. Han inledde med huvuddiket i nordsydlig riktning rakt igenom Rysjön. Detta arbete avslutades 25 juli.

För att kunna flytta maskinen över sjöbottnen användes stockmattor vilka var utförda av sammanlänkade stockar, 5–6 i varje

Niklas Wallin, anställd hos Anders Frykholm på Ön, hjälper oss lyfta den tunga dammluckan med lastare.

Foto: Ragnar Edberg

matta. Detta innebar att föraren inte kunde återföra fordonet till fast mark varje kväll. Lösningen blev istället att han transporterade sig till och från maskinen med hjälp av fågelstationen metallkanot i det nygrävda dikets grunda vatten.

Den 4 augusti fortsatte Åke Persson från Vingåker rensningen av stickdikessystemet. Under hela juli månad kördes pumpen i vattenregleringsanordningen för att dränera mesta möjliga vatten ur Rysjöns dybotten. Grävningen gick raskt mot sitt slut och sista stickdikedet bearbetades 12 augusti. Då var grävmaskinistens kommentarer att han de senaste dagarna funnit sjöbotten så fast att inga mattor hade behövts som underlag vid förflyttningarna.

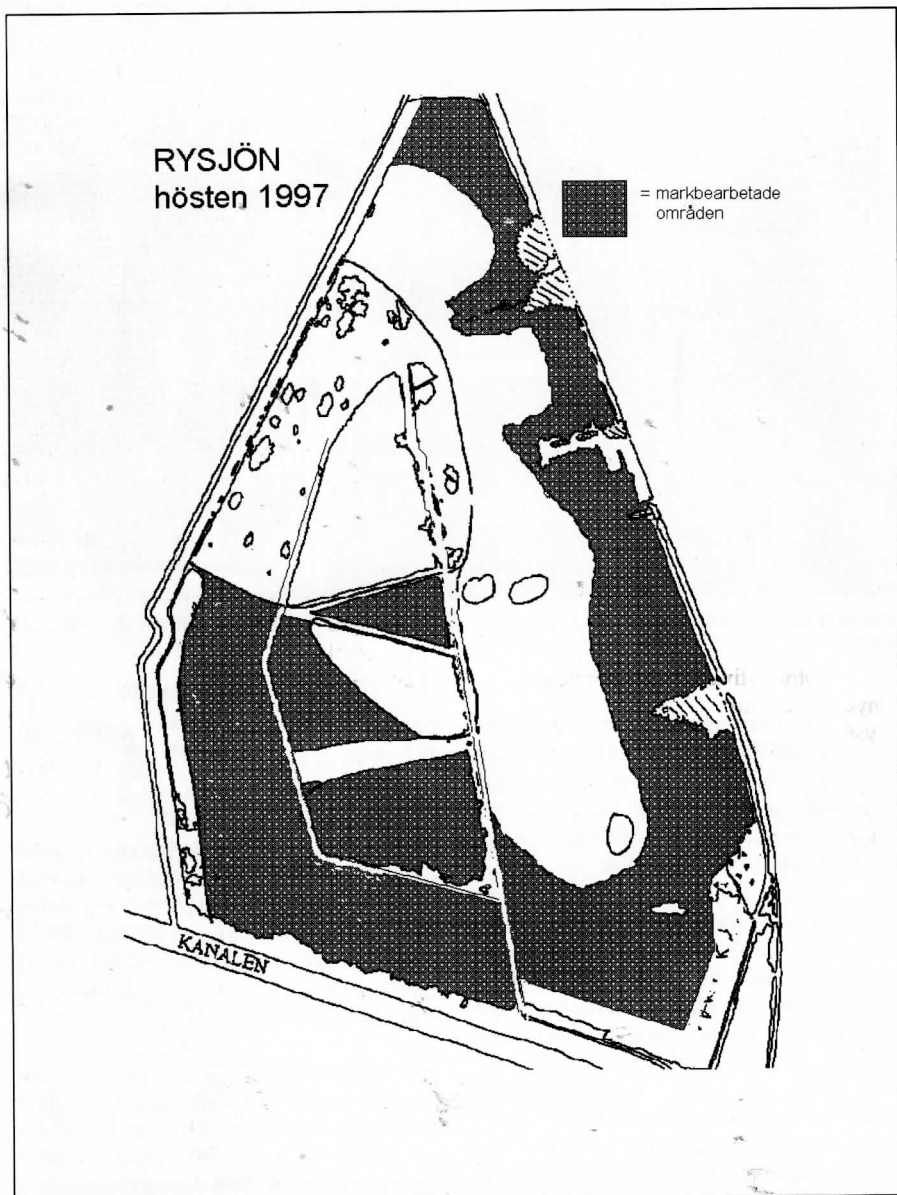
Större delen av den blottlagda sjöytan täcktes av växten tiggarranunkel under hösten. Plantorna måste ha uppkommit

från den fröeserv som finns i gytthan på sjöbotten, se bl a Hytteborn 1982.

Markbearbetningen

Under perioden 29 september–14 november markbearbetades 40–50 ha av området (figur 1). Både de strandnära områden som bearbetades vid första restaureringen år 1981 och en del av det centrala bladvassfältet, som då lämnades orört, bearbetades.

För arbetet hade Skogsvårdsstyrelsens specialutrustade Valmettraktor engagerats med Bengt Persson som maskinförare. En av de första arbetsdagarna gick fräsaggregatet sönder och detta resulterade i en reparation med långt stillestånd. Någon risk att arbetet inte skulle hinnas med var det dock inte. Det var snarare en fördel att arbetet gjordes senare på hösten då den invintrade vegetationen är sprödare och lättare att sönderdela.

Figur 1 Rysjön hösten 1997 med de markbearbetade områdena markerade. Notera att stora delar av de centrala vassbältena i söder har tagits bort.

Dikesrensningen möjliggjorde en effektiv tömning av Rysjöns vatten.

Foto: Ragnar Edberg

Vi kan nu konstatera att väderleken under hösten 1997 var gynnsam för markbearbetningen. Måttligt med regn föll och ingen tidig köld försvårade arbetet.

Den rotorkultivator som användes var mycket effektiv mot bladvassens rot-system. De blivande klarvattenytorna bearbetades inte, eftersom den tillfälligt uppkomna vegetation av tiggarranunkel och frösådd vass och kaveldun m m inte tål den kommande vattenståndshöjningen.

Efter det att markbearbetningen avslutats öppnades dammluckan en period. Vattnet från kanalen och därmed också rovfisk därifrån hade fritt tillträde till sjöbotten. Stängningen av dammluckan i vår kompletteras på sedvanligt sätt med inpumpning av vatten till en nivå på omkring 22,7 m, om en våröversvämning uteblir. Hittills har detta varit nödvändigt samtliga år sedan sjön färdigställdes utom de första åren 1982 och 1983.

Anläggningsarbeten

Vissa ombyggnadsåtgärder har gjorts på den vattenregleringsanordningen som 1981 byggdes i Rysjövalen mot Kvismare kanal. Regleringsanordningen har näm-

ligen under senare år börjat luta allt mer i emot sjön. Orsaken är att den motvikt som placerats över vattentrumman, och som skulle balansera tyngden av dammluckan på kanalsidan, saknade underliggande pålning. Nivåskillnaden uppgick våren 1997 till 54 cm och måste hejdas. Därför togs motvikten bort 13 augusti och grävdes ner i marken. Förhoppningsvis är problemet nu ur världen.

I mitten av augusti havererade den gamla vattenpumpen efter 15 års slitsamt arbete och lämnades in till Björn Lorin Pumpservice i Örebro för renovering. Som ersättning användes fågelstationens reservpump, som i relation till den gamla och slitna hade en betydligt högre kapacitet, något som också kommer att bli till glädje våren 1998.

Oden Maskin AB kommer under vintern att sätta in en ny dammlucka i vattenregleringsanordningen och även göra en plattform för att underlätta pumphanteringen.

Rudans förekomst

Inför restaureringen beräknades ca 30 ton ruda finnas i Rysjön (Bensch m fl 1997).

Tack vare trippelmonterade bakdäck fick Skogsvårdsstyrelsens traktor erforderlig bärlighet .

Foto:Ragnar Edberg

Denna mängd motsvarar 0,3–0,4 kg ruda per m². Av dessa fiskar sågs mindre än kanske väntat under torrläggningsfasen i juni–juli. Inga rudor observerades lämna Rysjön i vattenutflödet. Massansamling nedanför dammluckan blev det däremot av abborrar och mörtar som från kanalen kände det utströmmande vattnet och tillgodogjorde sig de mängder av små kräftdjur som följde med flödet.

Rudan är som bekant bättre anpassad till dåliga syreförhållanden och torka än övriga svenska fiskarter. Enligt uppgift ställer sig fisken i bottenslammet när ytvattnet försvinner och inväntar på så sätt bättre vattenförhållanden. När vattnet sänktes i Rysjön blev området ett dukat bord för främst hägrar. Flera hundra exemplar kunde ses samtidigt utposterade längs diken och gölarna. Vid provfiske med nät i centrumdiket i augusti befanns

detta vara fullt av rudor, de flesta dock ganska små.

Föraren av grävmaskinen såg endast ett fåtal rudor i de pölar han kontinuerligt avvattade genom grävningen. Några rudor observerades inte heller under markbearbetningen. På de torrlagda ytorna låg inga fiskar. De områden där rudorna ställt sig för att översomra i torkan var också troligen främst de djupaste öppna sjöytorna, som inte blev föremål för markbearbetning.

Vi vet alltså inte riktigt hur det gått med rudornas överlevnad. Genom den långa torrläggningsperioden kom rimligen rudorna i dyn att reduceras kraftigt. Men säker kan man aldrig var när det gäller det möjliga och omöjliga hos denna överlevnadskonstnär. Under alla förhållanden har populationen storlek reducerats.

Dessutom innebär en fri passage ut till kanalen att rudornas sedan åratals för rovfisk skyddade värld, har öppnats. Dammluckan kommer inte att stängas definitivt förrän i mars/april 1998. Denna åtminstone periodvis fria passage borde ge ett utbyte av fisk, kanske främst värlekande gåddor.

Nyrestaureringens effekter

De åtgärder som nu vidtagits i Rysjön kan sägas vara unika på så sätt att det är första gången i Sverige som en "nyrestaurering" företas. Idag börjar vi få stora erfarenheter från olika håll i landet av ingrepp liknande det som företogs i Rysjön 1981, alltså omföring av stora vass- och gräsmarker till en mer permanent våtmark eller fågelsjö. Effekten på fågellivet blev strålande och den kom så gott som omgående (Pettersson 1990). En näringsutlösning från de bearbetade bottenarna, i kombination med

att en under ca 100 år uppbyggd fröeserv i sjöbotten delvis blev åtkomlig som andmat, gav detta resultat. Genom den nu utförda markbearbetningen bör det åter ske en näringsutlösning till vattnet vilket dels stimulerar produktionen av insekter och dels kommer det troligen också att ge en ökad primärvegetation. För att näringsutlösningen ska bli så kraftig som möjligt har ingen bränning skett under 1997 och ett vassområde på ca 10 ha som varit orört sedan 1981 har markbearbetats. Förhoppningsvis kommer vi under 1998, och de närmaste åren därefter, att åter få uppleva en Rysjö som vi minns från de goda åren omkring 1990.

Ett gott tips inför våren 1998 måste alltså bli: Besök Kvismaren! Både Rysjötornet och Rysjögömslet kommer att ha spännande och intressanta fågelupplevelser att erbjuda.

Referenser

- Bensch, S, Pettersson, Å & Sondell, J. 1997. Fågel eller fisk i Kvismaren – det beror på reservatets skötsel! Fåglar i Kvismaren 12:11–19.
- Hytteborn, H. 1982. Vegetationsförändringar i östra Fågelsjön, Kvismaren 1974–1981. I Verksamheten vid Kvismare Fågelstation 1981, sid 16–22.
- Pettersson, Å. 1990. Inventering av våtmarksfåglar i Tysjön under 1980-talet. Fåglar i Kvismaren 5:30–48.

Medel till Rysjöns restaurering har

erhållits från:

Världsnaturfonden
World Wide Fund For Nature

Stiftelsen Fritid T-län

Kvismare Fågelstation